

Skriftkulturforskning i Norden. Nokre overordna perspektiv på forskningsfeltet og forskingsresultat på 2000-talet

Kjell Lars Berge*

Samandrag: I artikkelen blir viktig skriftkulturforskning i dei nordiske landa på 2000-talet presentert. Det blir særleg lagt vekt på skriftkulturell historisk forskning, skriftkulturell forskning retta mot utdanningssamfunnet og forskning på bruken av skrift i arbeidsliv og kvardag. Den nordiske forskinga blir plassert i høve til fire ulike forskingsparadigme i internasjonal skriftkulturforskning («literacy»). Dei fire paradigma er det mentalistiske paradigmet, det etnografiske og historiske paradigmet, det filologisk-lingvistiske paradigmet og det skrive- og lesepedagogiske paradigmet. Eit grunnleggjande syn i artikkelen er at det skriftkulturelle nivået i eit land er ein indikator på om den kulturelle livskrafta er stor, den demokratiske kvaliteten er høg, og om det er mogleg for medborgarane å myndiggjere seg. Det skriftkulturelle nivået i eit land er òg rekna som ein relevant og presis indikator på om eit land kan møte den utfordringa det er å utvikle ein kunnskapsbasert økonomi.

Nøkkelord: Skrift, lesing, skriftkunne, skriftkultur, skrivekompetanse, lesekompetanse

Keywords: Writing, reading, written culture, literacy, writing competence, reading competence

Opptakt: skriftkultur og internasjonal kunnskapspolitik

I 2016 blei boka *World Literacy: How Countries Rank and Why It Matters* utgitt av det anerkjente engelskspråklege forlaget Routledge. Boka var

---

***Korrespondanse:** Kjell Lars Berge, Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo Postboks 1102 Blindern, NO-0317 Oslo. E-post: k.l.berge@iln.uio.no

Sitering av dette kapitlet: Berge, K. L. (2019). Skriftkulturforskning i Norden. Nokre overordna perspektiv på forskningsfeltet og forskingsresultat på 2000-talet. I S. J. Helset & E. Brunstad (red.), *Skriftkulturstudiar i ei brytningstid* (s. 21–51). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.67>
Lisens: CC BY 4.0

forfatta av professorane John W. Miller og Michael C. McKenna, begge tilsette ved nord-amerikanske universitet. Boka vekte oppsikt, ikkje minst fordi forfattarane i boka rangerte det skriftkulturelle nivået i alle land i verda. Og i denne rangeringa kom dei fem nordiske landa på topp: Finland høgast, deretter Noreg, med dei tre andre nordiske landa hakk i hæl. Både i USA og Storbritannia var det store oppslag i seriøse aviser, ikkje minst fordi desse landa låg på eit nivå sentrale meiningsberarar ikkje hadde forventa. I eit intervju i avisa *The Washington Post* forklarte professor Miller, ein av forfattarane, konsekvensane av resultatata slik:

The factors we examined present a complex and nuanced portrait of a nation's cultural vitality, and what the rankings strongly suggest and world literacy demonstrates is that these kinds of literate behaviors are critical to the success of individuals and nations in the knowledge-based economics that define our global future. (Strauss, 2016)

Og i den engelske avisa *The Guardian* la same Miller til følgjande:

The power and value of being literate in a literate society is played out every day around the world [...] Many individuals, and even whole societies, make considerable sacrifices to become literate just as others take it for granted. Societies that do not practice literate behaviour are often squalid, undernourished in mind and body, repressive of human rights and dignity, brutal and harsh. (Flood, 2016)

Som det går fram av argumentasjonen i sitata, blir det skriftkulturelle nivået eit land rekna på som ein truverdig indikator på om den kulturelle livskrafta er stor, den demokratiske kvaliteten er høg, og om det er mogleg for medborgarane å myndiggjere seg. Sist, og (sannsynlegvis) ikkje minst (for politikarar) er det skriftkulturelle nivået i eit land rekna som ein relevant og presis indikator på om eit land kan møte den utfordringa det er å utvikle ein kunnskapsbasert økonomi.

Vi kjenner igjen desse synspunkta som noko av det som heimla læreplanreforma *Kunnskapsløftet* (også kalla Lo6), vedtatt samrøystes av Stortinget i 2006. I denne reforma blei grunnleggjande ferdigheiter som skrivning, lesing og digital meistring rekna som avgjerande for læring i

og på tvers av alle fag i skulen, og eit ansvar for alle lærarar å undervise i (Berge, 2005; 2007). Og som vi veit; grunngevinga for reforma var bygd på internasjonal kunnskapspolitikk utvikla i og av den internasjonale organisasjonen OECD. I denne kunnskapspolitikken utgjør skriftkulturell meistring kjernen i det ein kallar «kritiske kompetansar», det vil seie ein ressurs eller kompetanse eit menneske må ha tilgang til og meistre for å bli og la seg bli danna:

The notion of competencies encompasses cognitive but also motivational, ethical, social, and behavioral components. It combines stable traits, learning outcomes (e.g., knowledge and skills), belief-value systems, habits, and other psychological features. *In this view, basic reading, writing and calculating are skills that are critical components of numerous competencies.* (Rychen & Salganik, 2001, s. 8, mi utheving)

Som ein forstår, blir velutvikla skriftkultur og skriftkulturell kompetanse rekna som avgjerande for intellektuell og kulturell utvikling i eit samfunn, og dermed for danninga av/til menneska som inngår i dette samfunnet. Skriftkultur og studiet av skriftkultur blir dermed å forstå som eit heilt sentralt fagområde for utforskinga av både det menneskelege og menneskelege kulturar i notid og fortid.

I denne artikkelen skal eg leggje fram bidrag frå nordiske forskarar til utviklinga og utforskinga av skriftkultur og skriftkulturar. For betre å kunne plassere og ramme inn desse vitenskaplege studiane skal eg innleingsvis gjere greie for det eg reknar som fire ulike paradigme (Kuhn, 1962) i skriftkulturforskinga. Denne oppdelinga skal eg òg nytte som grunnlag for å diskutere meir allment i kva retning nordisk og norsk skriftkulturforsking har rørt seg - og ser ut til å røre seg.

I den norske samtalen og diskusjonen om skriftkulturar og konsekvensane av skriftkultur - liknande den eg har vist til med anglofone røyster ovanfor - er det svært vanleg å nytte omgrepet «literacy». Før vi går vidare i presentasjonen, er det naudsynt med ei avklaring av kva vi legg i eit omgrep som «skriftkultur», og kvifor mange norske og nordiske forskarar nyttar omgrepet «literacy» sjølv om gode avløysartermar på norsk faktisk finst.

Literacyomgrepet: skrift, skriftkunne og skriftkultur

Den beste forklaringa på at «literacy» - eller «litasitet» - blir nytta av skandinaviskspråklege forskarar, er at omgrepet dekker fleire ulike fenomen eller dimensjonar ved eit fenomen. Dessutan er referansen for den gamle og tradisjonelle termen «alfabetisering» ikkje lenger fagleg dekkande.

Omgrepet «literacy» på engelsk dekker for det første *skrift* i seg sjølv, til skilnad frå tale. Med skrift - i vid tyding - meiner ein det som er skrivne ned på eitt eller anna vis (med penn, blyant, tastatur ol.) på eit eller anna (stein, tre, papir, skjerm) og som kan bli lest og forstått av menneske. Skrifta kan vere relatert på eit eller anna vis til talespråk, slik som ho er i alfabetisk skrift, ideografisk/logografisk skrift, syllabisk skrift og hieroglyfar. Eller så kan skrifta vere utvikla heilt uavhengig av talespråk, slik som ulike typar piktografisk skrift, matematiske symbolspråk, ideogram og andre teikn som såkalla emojis, flittig nytta i sosiale medium.

Men omgrepet «literacy» på engelsk kan også dekke det å kunne bruke ein eller fleire typar skrift til å ytre seg skriftleg. Slik viser omgrepet til *skriftkunne*, som ein kan tileigne seg gjennom å lære og etter kvart å ta i bruk til ulike føremål i den kulturen ein er medlem i. Skriftkunne er derfor ein kulturell kompetanse. Skrifta er ein teknologi som kulturen har utvikla for å kunne utøve ulike aktivitetar som ein utan skrifta ikkje ville ha kunna gjennomført. Skriftkunne er derfor noko anna og annleis enn den medfødde språkevena, sjølv om skriftkunne også er kognitivt forankra, noko som førekomsten av dysleksi i kulturar som nyttar alfabetisk skrift, peikar i retning av.

Omgrepet «literacy» på engelsk dekker også spesielle eigenskapar ved kulturen. Ein *skriftkultur* er eit fellesskap av menneske der bruken av skrift inngår i dei konstituerande samhandlingsnormene i kulturen. Skriftkulturar utviklar og har utvikla andre eigenskapar enn kulturar som er konstituert gjennom munnleg samhandling, noko svært mange skriftkulturelle forskarar har vore opptatt av. Skrifta og skriftkulturen er ei menneskeleg oppfinning. Det er ein teknologi som menneska tar i bruk for utvikle kulturen ut over dei moglegheitene og avgrensingar

naturen set for mellommenneskeleg samkvem. Altså er skriftkultur eit fenomen eller ein aktivitet som blir studert i kulturvitskapane og ikkje i naturvitskapane.

For å forstå noko av kjernen i forkinga på skrift, skriftkunne og skriftkultur, og ikkje minst ordskiftet mellom forskarane som set dagsorden i fagfeltet, bør ein kjenne til at det å ytre seg i skrift er ei form for *semiotisk mediering* (Mertz & Parmentier, 1985). Mange ulike teoretikarar som har vore opptatt av å studere den ontologiske utviklinga blant menneske, forstår semiotisk mediering som ein grunnleggjande forklaringskategori. Mest kjent er kanskje semiotisk mediering slik omgrepet er utvikla av den sovjetiske psykologen Vygotskij. Han tok omgrepet i bruk for å kritisere mellom anna den kognitive utviklingsteorien til den sveitiske psykologen Piaget. Vygotskij – i motsetnad til Piaget – la avgjerande vekt på språk og bruken av språklege omgrep som eit vilkår for kognitiv utvikling. Språket og dermed utsiktene til å skape meining og dele denne meininga med andre menneske, er eit karakteriserande og konstituerande trekk ved menneskeslekta som dyr, og gjer mennesket overlegent andre dyreartar når det gjeld å forme og utvikle samfunn og slik leggje til rette for reproduksjon av arten (Tomasello, 2008). Men menneska har òg ei evne i seg til å skape intellektuelle teknologiar som kan utvide domenet for intellektuell og kulturell utvikling meir enn og på andre måtar enn det talespråket legg til rette for. Slik finn semiotisk mediering ofte stad på eit høgare nivå enn det naturlege språket. Det alfabetforankra skriftspråket er ein slik teknologi. Ein annan er kuleramma som vi tar i bruk for å gjere matematiske operasjonar som menneska ikkje kunne ha gjennomført om dei ikkje hadde tilgang til kuleramma. Eit tredje døme på kulturelt skapte medieringsverktøy for meiningsskaping er den kvite stokken som den blinde kan ta i bruk for å orientere seg i omgivnadene. Med semiotisk mediering meiner derfor vitskapsfolk som Vygotskij, Bateson, Peirce, Wittgenstein og mange fleire med dei *både* den naturlege semiotiske medieringa av meininga som mennesket har tilgang til gjennom kvardagsspråket, og dei kulturelt skapte medieringsformene, slik som skrift og skriftspråk. Av slike grunnar er dei fenomena vi viser til med omgrepet «semiotisk mediering», heilt sentrale i skriftkulturforkinga. Omgrepet blir rekna som

avgjerande for å forstå korleis skriftspråket og bruken av skriftspråket strukturerer og formar tanken, tenkinga og den intellektuelle og kognitive utviklinga semiotisk hos og i kvart einskild menneske – det vi kallar «ontogenesen». Dessutan er skriftkultur-omgrepet sentralt for å forstå korleis skriftspråket og bruken av skriftspråket strukturerer og formar kulturen semiotisk, og korleis skriftspråket og skriftkulturen gjer det mogeleg å utvikle andre og nye former for sosiale institusjonar og vidareutvikle dei. Som døme kan ein nemne at alle verdsomfattande religionar er bygde på ei samling skrifter i ei eller fleire bøker. Dei er først i andre rekkje munnleg formidla. Religionar som berre er munnleg tradert, har små utsikter til rekruttering ut over sekta, stammen, klanen eller familien.

Fire paradigme i skriftkulturforskinga

For betre å kunne presentere den aktuelle nordiske forskinga på skrift, skriftkunne og skriftkultur har eg altså valt å dele opp forskinga innfor dette samansette fagfeltet i fire ulike paradigme. Med eit «paradigme» meiner eg ein måte å forske på eit eller anna fenomen – slik som skrift, skriftkunne og skriftkultur – der ei større eller mindre gruppe av forskarar deler den same kunnskapsteoretiske tilnærminga. Forskarar som deler paradigme, har gjerne dei same kunnskapsinteressene. Dei forstår det fenomenet dei forskar på, om lag på same måten. Dei bruker stort sett dei same metodane når dei skal studere det aktuelle fenomenet. Dei som deler paradigme, samarbeider gjerne tett. Og dei deltar ofte på dei same konferansane og skriv i dei same tidsskrifta. Slike åtferdsvanar fører gjerne med seg at fagmiljøet som deler eit paradigme, utgjer det ein kan kalle ein «skule» eller ei «skuleretning» i vitskapen. Dessverre hender det ikkje sjeldan at forskarar som kjenner seg trygge og derfor heime i eit særleg paradigme, ikkje ytrar seg om andre paradigme og medlemmar av andre paradigme anna enn kritisk, gjerne polemiserande – av og til også nedlatande. Vitskapane er grunnleggjande prega av slike motsetnader mellom paradigme. Det gjeld, som vi skal sjå, den internasjonale skriftkulturforskinga generelt og den anglofone (som er den dominerande i verda i dag) varianten av skriftkulturforskinga spesielt.

Eg deler skriftkulturforskinga i fire paradigme: *det mentalistiske* paradigmet, *det etnografiske og historiske* paradigmet, *det filologisk-lingvistiske* paradigmet og *det skrive- og lesepedagogiske* paradigmet. La oss sjå nærare på dei ulike paradigma kvar for seg:

Skriftforskarar som identifiserer seg med og inngår i *det mentalistiske paradigmet*, er grunnleggjande opptatt av og studerer empirisk kognitive og intellektuelle konsekvensar av bruken av skrift og skriftkultur. Medlemmane i denne gruppa er opptatt av å studere individets ontogenese semiotisk mediert, og er gjerne eksplisitt forankra i Vygotskij-tradisjonen. Ein sentral teoretikar og forskar i denne tradisjonen var den britiske antropologen Jack Goody. Artikkelen «The Consequences of Literacy», som han publiserte saman med litteraturvitar-kollegaen Ian Watt i tidskriftet *Comparative Studies in Society and History* i 1963, blir rekna som eit grunnleggjande arbeid innanfor dette paradigmet. I denne artikkelen sette forfattarane fram svært sterke påstandar om eit kausalsamband mellom bruken av alfabetisk skrift på den eine sida og den intellektuelle, vitskapelege og demokratiske utviklinga i nokre av bystatane i Hellas om lag 500 før vår tidsrekning på den andre. Utviklinga av, tilgangen til og bruken av alfabetisk skrift blei halde fram som eit vilkår for høgare kulturell og intellektuell vokster. Seinare publiserte Goody ei lang rekke bøker som er rekna som klassiske bidrag til skriftkulturforskinga, til dømes *The Domestication of the Savage Mind* (1977), *The Logic of Writing and the Organization of Society* (1986) og *The Interface Between the Written and the Oral* (1987). I denne siste boka reviderer Goody nokre av hypotesane han formulerte om konsekvensane av skriftkultur. Revideringane skuldast empiriske undersøkingar gjennomførte av dei amerikanske skriftkulturforskarane Sylvia Scribner og Michael Cole. I studien *The Psychology of Literacy* (1981) testa desse vitskapsfolka dei grunnleggjande hypotesane om konsekvensane av skriftkultur som Goody og Watt hadde sett fram. Resultata frå denne empiriske studien har hatt svært stor innverknad på synet på skrift, skriftkunne og skriftkultur i heile verda, ikkje minst på utdanningspolitikken i mange land. Sylvia Scribner og Michael Cole stadfesta til ein viss grad påstandane til Goody og støttespelarane hans, men la samstundes til at det avgjerande for den kognitive utviklinga ikkje var skrifa eller skriftkunna i seg sjølv, men

kva skrifta eller skriftkunna blei brukt til, og korleis ho blei forankra i læring og kunnskapsforståing. Skrifta blei i denne undersøkinga forstått som ein semiotisk mediert ressurs som gjer det mogeleg å leggje til rette for eller å etablere mogelegheitsvilkår for visse sosiale institusjonar, kulturelle samhandlingsmønster og tenkemåtar.

Talsmenn som representerer *det etnografiske paradigmet* – og til ein viss grad representantar frå den historiske forskinga innanfor dette paradigmet (t.d. Harvey Graff) – kritiserer svært ofte forskarar som inngår i det mentalistiske paradigmet, for å hevde at det er eit essensielt skilje mellom talespråklege og skriftspråkleg prega eller dominerte kulturar. Brian Street, ein av dei fremste talsmennene for det etnografiske paradigmet, kallar det mentalistiske paradigmet for den «autonome» modellen. Ifølgje han forstår talsmenn for den «autonome» modellen «literacy in technical terms, treating it as independent of social context, an autonomous variable whose consequences for society and cognition can be derived from its intrinsic character» (Roberts & Street, 1998: 170). Det Street her gjer, er å skulde mentalistane for ei form for teknologisk determinisme: Bruk av skrift fører med seg kulturelle og intellektuelle endringar på grunn av eigenskapar ved skrifta og skriftspråk. I staden – og som alternativ – lanserer Street ein ny måte å forstå skriftkultur, skrift og skriftkunne på som er prega av sosiologiske og antropologiske forskingsmetodar. Han kallar denne modellen for ein «ideologisk» modell. Den fører med seg ein annan måte å forstå skriftkultur, skrift og skriftkunne på: «view literacy practices as [...] inextricably linked to cultural and power structures in society [...] study these social practices rather than literacy itself for their relationship to other aspects of social life» (Roberts & Street, 1998: 178). Street går svært langt i å forkaste det mentalistiske paradigmet, særleg den varianten som blir lagt fram i tekstane til Goody. Når arbeidsmåtane som er typiske for det etnografiske paradigmet har fått så sterkt gjennomslag, ikkje minst i nordisk forskning, skuldast det nok at metodane i denne tradisjonen er prega av observerande kvalitativ etnografisk forskning som gjer mangfaldet i skriftkulturen synleg.

Det er blitt tradisjon i denne retninga å skilje mellom to typar av skriftbruk når ein studerer skriftkulturar. Den eine typen blir kalla «skriftendingar» (literacy events) og den andre «skriftpraksisar» (literacy

practices). I det første tilfellet er det skriftbruken slik den utfoldar seg i augneblinken der og då, som blir studert. I det andre tilfellet er meir stabile skriftvanar, forma av gjentatte skrifthendingar der aktivitetane finn stad innanfor likearta kulturkontekstar. To berømte og mykje lesne døme på slik forskning er den amerikanske skriftforskararen Shirley Brice Heath si bok *Ways with Words. Life and Work in Communities and Classrooms* frå 1983 og dei britiske forskarane David Barton & Mary Hamilton si bok *Local Literacies. Reading and Writing in One Community* frå 1998.

Svært kjende og viktige bidrag innan den etnografiske tradisjonen med ei historisk forankring er Brian Stock sin studie frå 1987 i boka *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the 11th and 12th Centuries*. Han viser korleis små og lukka skriftkulturar i mellomalderen fekk stor innverknad på mange andre menneske og miljø gjennom å konstituere seg som skriftkulturar. Interessant og viktig er også mellomalderstudien *From Memory to Written Record: England 1066–1307* publisert av M. T. Clancy i 1979. I denne undersøkinga avdekkjer Clancy korleis normannarane omforma det engelske samfunnet ved hjelp av skriftkulturelle kartleggingar, etter at dei overtok kongeriket etter slaget ved Hastings i 1066. Ein etnografisk-orientert studie som bygger bru mellom dei to paradigma vi så langt har omtalt, er dei studiane den fransk-engelske forskaren Maurice Bloch har publisert frå og om den skriftkulturelle situasjonen på øya Madagaskar utanfor Afrika, t.d. i boka *How We Think They Think: Anthropological Studies in Cognition, Memory and Literacy* frå 1998.

Den måten å studere skriftkultur på som kjenneteiknar det eg vel å kalle det *filologisk-lingvistiske paradigmet*, er først og fremst forankra i ein lingvistisk deskriptiv tradisjon (Omdal & Røstad, 2009), som vi kjenner svært godt frå vårt eige land gjennom Ivar Aasens arbeid med å utvikle eit landsgyldig norsk skriftspråk basert på norske dialektar. Det er ein tradisjon som blir vidareført og vidareutvikla av Språkrådet i vår tid gjennom forvaltninga av den norske språkpolitikken. Men trass i det positivistiske preget til denne lingvistiske tradisjonen er han ikkje kulturelt nøytral på noko vis. Å konstruere statiske skriftspråk med utgangspunkt i dynamiske talespråk byggjer på ei forståing av kva som sameiner meir enn det som skil dei talespråkstrekkka ein legg til grunn (Gammelgaard,

2004). Dersom ein nyttar eit skriftsystem som byggjer på det fonetiske systemet i talespråket, slik ein gjer med alfabetiske skriftspråk, forenkler det skriftlæringa. Mengda bokstavar i skriftspråket blir då avgrensa til nokre få. Men med eit skriftspråk der grafema skal svare til fonem i talespråket, vil ein samtidig vere tvungen til å framheve visse talespråklege varietetar framfor andre, slik tilfellet er både i bokmål og i nynorsk. I så måte er det kinesiske skriftspråket smartare, i og med at det ideografiske skriftssystemet viser til omgrep og ikkje lydar. Slik kan skriftspråket sameine den store kinesiske nasjonen, og gjere kulturtradisjonens ytringar i skrift tilgjengeleg for moderne menneske.

I diskusjonen mellom dei to første paradigma eg har nemnt så langt, har arbeidet som er gjort av forskarar innanfor det filologisk-lingvistiske paradigmet, etter måten fått lita vekt. Likevel har det som nemnt vore framheva av talsmenn frå det mentalistiske paradigmet at det som gjer skriftspråket meir tilgjengeleg for folk flest, er at det byggjer på alfabetiske prinsipp. Det blir enklare og tar kortare tid å bli skriftkunnig, og ein kan gjere seg mindre umak enn det folk som lærer seg ideografiske skriftspråk (t.d. kinesisk), må gjere. I samsvar med eit slikt syn vil ein òg kunne hevde at skriftsspråk som er alfabetiske, legg betre til rette for demokratisk oppseding og medborgarskap enn skriftspråk som byggjer på andre prinsipp.

Det siste viktige paradigma eg vil nemne, er det *skrive- og lesepedagogiske paradigmet*. Det er eit paradigme med svært stor påverknadskraft, i og med at det dekker skriftkulturelle tradisjonar og praksisar i utdanningssystemet, og viser korleis desse blir tatt i bruk i lese- og skriveundervisninga for å utvikle skrift- og skrivekunne. Når desse tradisjonane fortener å bli kalla eit paradigme, skuldast det at det handlar om korleis skriving og lesing enklast og raskast kan lærast, og kva som eventuelt kan hemme lese- og skriveopplæringa. I dette paradigmet er ein opptatt av å synleggjere kva ein i ulike skriftkulturar vektlegg som skriving og lesing. Ein er opptatt av korleis dei ulike skrive- og leseaktivitetane i skriftkulturanane utfaldar seg. I dette paradigmet vil ein også diskutere kva former for skriftkunne som bør prioriterast når ein ikkje-skriftkunnig skal lære seg å lese og skrive. I samfunn av vår type er det som nemnt den offentlege skulen som har ansvaret for skriftopplæringa, men det er ikkje sjølvsgt

i alle land og i alle tider. Då det svenske folket blei lesekyndig på 1600-talet, skuldast det at kongen kravde at overhovudet i dei svenske heimane (som regel mannen i huset) skulle lære andre vaksne og barna i familien å lese. Dette dømet illustrerer at det å vere lesekyndig, ikkje utan vidare førte med seg at ein var *skrivekyndig*, eller at ein var forventta å vere skrivekyndig om ein kunne lese. Leseundervisninga kan brukast til å styrkje gudstrua, slik ein gjorde i katekismeundervisninga i lutherske statar for ikkje så lenge sidan, og slik ein gjer det i koranskular den dag i dag. Det er ikkje tilfeldig at det å vere skrivekyndig på ein heilt annan måte enn det å vere lesekyndig er kopla til det å skaffe seg makt og å utøve makt. I det autoritære eineveldet som rådde i Noreg fram til 17. mai 1814, var det kongens mann, sorenskrivaren, som tok seg av skrivinga dersom bøndene ville klage på noko eller nokon inn for kongen i København. Den korte tida med liberale vilkår for offentleg ordskifte som Struensee stod bak i Danmark-Noreg på 1770-talet (Berge, 2015), blei då illustrerande nok kalla for «skrivefridomstida». Ein internasjonalt forankra publikasjon som tar for seg det skrive- og lesepedagogiske paradigmet frå ein politisk og maktorientert ståstad, er *The Politics of Writing*, publisert i 1997 av dei britiske Lancaster-forskarane Romy Clark og Roz Ivanič. I denne boka finn ein òg sterke innslag av den skriftkulturelle læringskulturen som på engelsk blir kalla «critical literacy», der studiet av kva slags skrivning og kva for skriftkulturar som er hegemoniske, og derfor blir oppfatta som «naturlege», blir underkasta kritisk analyse og refleksjon.

Den siste gongen det blei gjennomført ein omfattande studie av skriveopplæringa i verda, var den såkalla IEA Study of Written Composition på 1980-talet (Saari, 1991). Men norske, amerikanske, danske, svenske, new-zealandske og engelske forskarar har nyleg tatt til med å gjere internasjonale samanlikningar igjen (Jeffrey, Elf, Skar & Wilcox, 2019). Det synest å vere aukande interesse for erfaringsutveksling og samarbeid mellom skriftkulturforskarar. Til slutt skal det nemnast at det skrive- og lesepedagogiske paradigmet gjerne er delt i to ulike fagtradisjonar og fagpraksisar. Hittil har vi berre omtalt den didaktisk forankra skrive-/leseundervisninga og lese-/skrivevurderingstradisjonen. Ein ganske annan tradisjon, og eit ganske annleis forskingsmiljø, finn vi hos dei som studerer skriveavvik som dysleksi og ulike typar skrivevegring. Desse

fagmiljøa er oftast spesialpedagogisk forankra og står den kognitive psykologien nær.

Nordisk forskning på skrift, skriftkunne og skriftkultur

Kva så med stoda for nordisk skriftkulturforskning? Først og fremst kan det vere greitt å framheve at nordisk skriftkulturforskning faktisk er forankra i det nordiske. Nordiske skriftkulturforskarar har utvikla eit tett samarbeid, les arbeida til kvarandre og møtest titt og ofte på konferansar der dei snakkar skandinaviske språk. Det finst derfor og ein nordisk skriveforskningsdatabase, SkrivBib, der nordisk skriveforskning er samla. Det er i dei siste åra også etablert ei rekkje nordiske tidsskrift som er relevante for skriftkulturell forskning, t.d. *Nordic journal of digital literacy research*, *Human IT: Journal for Information Technology Studies as a Human Science*, *Nordic journal of literacy research* og Tidsskriftet *Sakprosa*. Alle er gratis tilgjengelege (open access), og dei aksepterer artiklar på både engelsk og skandinaviske språk.

Internasjonal skriftkulturforskning blei i 1989 formidla for interesserte norske lesarar gjennom boka *Tale og skrift. To kulturer* av den danske teologen Jan Lindhardt. Boka blei i Noreg utgitt i Landslaget for norskundervisning sin bokserie. Som tittelen viser, slutta Lindhardt seg til teorien om tale og skrift som to ulike kulturar. Altså var boka prega av det vi har omtalt som det mentalistiske paradigmet. Ei tilnærming meir prega av det etnografisk-historiske paradigmet blei presentert av mellomalderfilologen Leidulf Melve i boka *Med ordet som våpen. Tale og skrift i vestleg historie* i 2001. I denne boka blir nokre av dei paradigma eg har omtalt ovanfor, presenterte og diskuterte særleg i lys av historisk forankra skriftkulturstudiar. I 2017 presenterte Marte Blikstad-Balas nyare skriftkulturell forskning i boka *Literacy i skolen* med særleg vekt på det som på engelsk blir kalla «critical literacy», og korleis innsikter frå denne tradisjonen kan takast i bruk i skuleundervisninga. I denne boka presenterer forfattaren også mykje av den viktige skriftkulturelle forskinga der digitaliseringa av samfunnet blir studert. Dette er ein svært viktig del av nyare skriftkulturell forskning.

Ein annan og meir sjølvstendig og offensiv måte å nærme seg internasjonal skriftkulturforskning på har prega den nordiske dialogismen. «Nordisk dialogisme» var ei internasjonal forskargruppe med sterke skandinaviske premissgjevarar, slik som psykologiprofessoren Ragnar Rommetveit (Noreg), lingvisten Per Linell (Sverige), pedagogen Roger Säljö (Sverige) og barnespråkforskaren Karin Aronsson (Sverige). I samarbeid med mellom anna dei framstående anglofone skriftkulturforskarane Brian Street (Storbritannia) og David Olsson (USA) publiserte dei døme på samhandlinga mellom skriftkulturforskning og dialogisme i boka *The Written World. Studies in Literate Thought and Action* (Säljö, 1985). Eit svært viktig og originalt bidrag til skriftkulturforskninga frå dette viktige miljøet er nemnde Per Linell sin skarpe kritikk av etablert språkvitskap i boka *The Written Bias of Linguistics, Its Nature, Origins and Transformations* (2005, første utgåve 1982). I boka skuldar Linell framstående lingvistar for å leggje ei skriftspråkleg forståing til grunn for skildringar av kvardagsleg språk, slik det faktisk blir realisert i munnlege samtalar mellom menneske.

Eit liknande samarbeid mellom nordiske forskarar med interesse for skriftkulturelle studiar og internasjonale aktørar innanfor feltet finn vi døme på i boka *The Semiotics of Writing* (Coppock, 2002). I boka møter nordisk skriveforskning, representert ved mellom anna Lars Sigfred Evenesen (Noreg), Anna-Malin Karlsson (Sverige) og Kjell Lars Berge (Noreg), internasjonale kollegaer til diskusjon omkring skrift- og skriftkulturforskning. Frå det internasjonale miljøet var viktige premissgjevarar som Jack Goody (Storbritannia), Carolyn Miller (USA), Martin Nystrand (USA) og Jim Martin (Australia) representerte. Nemnde Jack Goody deltok òg i stiftinga av eit senter for nynorsk skriftkultur, noko som er dokumentert i boka *Nation, Modernity, Written Culture* (Burgess & Monsson, 2002).

Nordiske skriftkulturforskarar er òg kjende for å ha publisert fleire historiske pionerarbeid om den skriftkulturelle historia i Noreg og Sverige. Dette er arbeid som er relativt teorifattige, men som gir døme på svært grundig og krevjande grunnforskning med mål å avdekke korleis menneska i dei nordiske landa blei skriftkunnige på eit høgt nivå. Internasjonalt er det særleg studiane til den svenske presten og skriftkulturforskararen Egil Johansson som har vekt oppsikt og merksemd. Bidraga

hans til skriftkulturforinkinga er dokumentert og hylla i utgjevinga *Understanding Literacy in its Historical Contexts. Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson* (Graff, Mackinnon, Sandin & Winchester, 2009). I norsk samanheng er Kjell Ivar Vannebo sin studie *En nasjon av skriveføre. Om utviklinga fram mot allmenn skriveferdighet på 1800-tallet* (1984) svært viktig for å gi oss ei innsikt i korleis det norske folket blei sett i stand til / sette seg i stand til å skrive. Medan Vannebo har studert skrivekunne, har norske Jostein Fet i fleire viktige arbeid presentert særleg den kvardagslege lesekulturen i det gamle samfunnet, særleg på Sunnmøre, dokumentert i studiar som *Lesande bønder: litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840* (1995) og *Den gløynde litteraturen* (2015). Eit nyanserande bidrag til kva bønder skreiv for slags tekstar, har Fet publisert i studien *Skrivande bønder: skriftkultur på Nord-Vestlandet 1600–1850* (2003).

Tre tendensar i aktuell nordisk skriftkulturforinking

Mange av dei nordiske skriftkulturelle arbeida eg har nemnt over, er relativt nye og publiserte på 2000-talet, men er likevel med få unntak skrivne av ein eldre generasjon skriftforskarar. Når eg no skal presentere det eg ser som tre tydelege tendensar i aktuell nordisk skriftkulturforinking slik ho utfaldar seg i samtida, skal eg konsentrere meg om arbeid publiserte av ein ny generasjon forskarar (med nokre få unntak) som gjerne deltar i eller er ein del av svært aktive forskingsmiljø. Eg deler dei ulike forskingsmiljøa etter land og skriftkulturelt fagfelt. Eg prioriterer slik at det blir ei viss breidde i utvalet og fagområda, men likevel slik at dei eg vel ut, er miljø eg ser som tonegjevande. Eit slikt utvalsprinsipp fører med seg at svært mange viktige skriftkulturelle studiar berre kan nemnast kort her, til dømes dei framifrå avhandlingane *Skriftmeistring og tekstlege deltaingsformer 1760–1840* av Arne Apelsest (2004), *The Norwegian Mission's Literacy Work in Colonial and Independent Madagascar* av Ellen Rosnes (2018) og *Var är meningen? Elevtexter och undervisningspraktiker* av Eva Bergh Nestlog (2012). Noko av utfordringa ved å gjere eit aktuelt utval er at mengda av skriftkulturelle studiar i Norden har auka merkbar i løpet

av 2000-talet. Det skuldast fleire tilhøve, framfor alt den sterke satsinga på lesing og skrivning i skulen, der Noreg skil seg ut ved å gjere utviklinga av skrive- og lesekunne hos elevane til eit ansvar for alle lærarar. Berre i Noreg er skrivning og lesing forstått som konstituerande for læring i alle fag i skulen. Veksten skuldast òg den sterke digitaliseringa av samfunnet, noko som har ført med seg at det å skrive og lese på eit avansert nivå, er blitt eit krav i dei fleste yrke (Karlsson, 2006). Dei nordiske landa er blant dei mest gjennomdigitaliserte i verda. Dermed er dei blant dei landa som er djupast prega av skriftkulturelle livsformer både privat, på arbeid og i offentleg samvær. Denne dynamiske skriftkulturelle utviklinga har blir studert i svært mange prosjekt og studiar, ikkje minst som doktorgradsprosjekt. I fleire år hadde Universitetet i Stavanger eit eige nasjonalt forskingsprogram for skriftkulturelle stipendiatar frå heile Norden, leia av professor Bjørn Kvalsvik Nicolaysen. Dessverre er dette eineståande forskingsprogrammet lagt ned. Dei tre tendensane eg skal leggje vekt på i det følgjande, er for det første *skriftkulturell historieforskning i Sverige, Danmark og Noreg*, for det andre *skriftkultur i kvardagen og i arbeidslivet og i Sverige og Noreg* og for det tredje studiar av *skriftkulturell danning i utdanningsinstitusjonane i Danmark, Sverige og Noreg*.

Både i Noreg, Sverige og Danmark har det blitt utvikla og gjennomført store teksthistoriske forskingsprosjekt der utviklinga av skriftkulturen i samfunnet, og kva konsekvensar denne fekk for samfunnet og samfunnsmedlemmane, er studert. Det er særleg sakprosaprojekta som har synleggjort desse sambandslinene, og slik lagt grunnen for ei forståing av og ei forklaring på kvifor dei nordiske landa har eit svært høgt skriftkulturelt nivå, slik eg viste til i innleiinga. Eit pionerprosjekt i så måte var «Arbetarrörelsen och språkbruket» leia av litteraturforskar Kurt Johannesson (Uppsala) og språkforskar Olle Josephsson (Stockholm). Dette prosjektet viste at ei skriftleggjering av mobiliserings- og styringsarbeidet til den svenske arbeidarrørsla var eit tvingande vilkår for at sosialdemokratiet i Sverige kunne ta makta og halde på ho over lang tid. I boka *Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse* (Josephsson, 1998) syner forfatarane korleis vanlege kvinner og menn, med lita eller inga utdanning, lærte seg å skrive talar, styre dagsorden på møte med underlagsdokument og ikkje minst skrive referat der bindande

vedtak blir arkiverte for ettertida. Denne forskinga på skriftkulturen til folk flest frå 1700-talet og fram til i dag blei vidareutvikla i det omfattande prosjektet «Svensk sakprosa» (1996–2006). I dette prosjektet la forskarane vekt på å studere lesekulturen, lesevanane og lesevala til vanlege folk frå opplysingstida og fram til i dag. Prosjektet er presentert i bøkene *Verklighetens tekster. Sjutton fallstudier*. (Melander & Olsson, 2001) og *Teoretiska perspektiv på sakprosa* (Englund & Ledin, 2003) og i ei lang rekkje rapportar. I nær kontakt med, og til ein viss grad også i samarbeid med dei svenske skriftkulturforskarane bak sakprosaprojekta, har det i Noreg også blitt gjennomført omfattande skrifthistoriske prosjekt der målet har vore å forklare viktige trekk i samfunnsutviklinga med etableringa og institusjonaliseringa av ein tilgjengelig skriftkultur open for dei fleste samfunnsmedlemmar. Det er særmerkt for dei norske prosjekta at dei har tatt tak i skriftkulturen slik den etablerte seg som ei plattform for den nye offentlegheita som vaks fram i Danmark-Noreg på 1700-talet. Slik har dei norske skrifthistorieprosjekta revidert ei tidlegare oppfatning av Noreg og nordmenn før 1814 som eit tilbakeliggjande, sovande og tafatt land og folk. Prosjektet «Norsk presses historie», særleg bind 1 *En samfunnsmakt blir til. 1660–1880* (Eide, 2010), korrigerer dette biletet. Det viser korleis etableringa og vidareutviklinga av trykte og privilegerte (og sensurerte) adresseaviser saman med handskrivne (og usensurerte) politiske aviser la til rette for demokratiske idear og vitkapsbaserte kunnskapssyn. Dette presseprosjektet har blitt supplert av det svært viktige prosjektet «Mangfoldige offentligheter», der tidsskrift på 1700-talet blei studert. Prosjektet dokumenterer kanskje enda betre enn det pressehistoriske prosjektet korleis offentlegheita var og er skriftkulturelt konstituert. Tidsskrifta på 1700-talet var òg mykje viktigare plattformer for offentlig ordskifte og refleksjon enn avisene på same tid. I bøkene *En pokers skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet* (Krefting, Nøding & Ringvej, 2014) og *Eighteenth-Century Periodicals as Agents of Change. Perspectives on Northern Enlightenment* (Krefting, Nøding & Ringvej, 2015) er tidsskrifthistoria på 1700-talet presentert som eit skriftkulturprosjekt. Eit resultat og ein konsekvens av det skriftlege ordskiftet på 1700-talet som starta med Holbergs mange publikasjonar, og kulminerte under skrivefridomstida frå 1770 til 1773, var

vedtaket 17. mai 1814 på Eidsvoll om ein demokratisk konstitusjon for å gjenetablere kongeriket Noreg. Boka *Writing Democracy* (Gammelgaard & Holmøy, 2014) blei skriven og utgitt i samband med 200-årsfeiringa av grunnlova. Ho er eit døme på korleis institusjonsbygging på eit nivå som gjer ei grunnlov mogeleg å skrive og vedta, føreset ein etablert skriftkultur, slik Jack Goody peika på og dokumenterte i boka *The Logic of Writing and the Organization of Society* frå 1986. Ein publikasjon som skulle teoretisere denne måten å drive skrift- og teksthistorisk forskning på, og som alle desse svenske og norske skrifthistoriske prosjekta vitnar om, var den fagoverskridande *Tekst og historie. Å lese tekster historisk* (Asdal, Berge, Gammelgaard, Riiser-Gundersen, Jordheim, Rem & Tønnesson, 2008). Boka, og det teksthistoriske prosjektet den var eit resultat av, fekk mykje positiv omtale, men blei samstundes motarbeidd av sentralt plasserte representantar for norsk litteraturvitskap (Bale, 2008). Denne motstanden mot skriftkulturell forskning frå tradisjonell og tradisjonsberande litteraturvitskap peikar fram mot motstanden frå dei same fagmiljøa i arbeidet med fagplanane i norsk i skulen. Vi kjem tilbake til den debatten mot slutten av artikkelen.

Mot slutten av 1990-talet etablerte professor Barbro Söderberg ved Stockholms universitet eit forskingsmiljø der ein ønskte å studere nordiske mellomaldertekstar med ei skriftkulturell tilnærming. Miljøet hadde utvikla eit godt fagleg samarbeid med dei som jobba med å utvikle dei svenske sakprosaprosjekta. Slik blei ikkje skrifthistorieforskinga til dei som sysla med nordiske mellomaldertekstar og dei som sysla med tekstar henta frå skriftkulturane frå 1600-talet og framover, skilde frå kvarandre i Sverige. Fleire viktige skriftkulturelle studiar er blitt publiserte frå dette miljøet, til dømes Inger Larsson si bok *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular: The Swedish Example* (Larsson, 2009). Ikkje minst er kvinnenes skriftkultur i mellomalderen blitt synleggjort, til dømes av Jonas Carlquist i *Vadstenasystrarnas textvärld: studier i systrarnas skriftbrukskompetens, lärdom och textförståelse* (Carlquist, 2007). Det kanskje mest omfattande skrifthistoriske nordiske prosjektet blir for tida leia frå Danmark. Lars Boje Mortensen, som i si tid leia *Norsk senter for framifrå forskning, senter for mellomalderstudiar* ved Universitetet i Bergen, har i fleire år stått bak eit omfattande europeisk prosjekt, kalla

«Interfaces». I prosjektet blir skriftkulturen i mellomalderen over heile Europa kartlagt.

Desse skrifthistoriske prosjekta er kjenneteikna ved at dei studerer kvardagsleg skriving og lesing i eldre tider, og ikkje enkeltverk som av ein eller annan grunn har oppnådd ein slags tidlaus og dermed opphøgd status som klassikarar, slik det har vore tradisjon for blant humanistar som studerer tekstkulturar. Kva finst det av aktuelle studiar av skriftkulturen i kvardagen og arbeidslivet i vår tid? Sterkt inspirert av forskingsmetodar utvikla innanfor det etnografiske paradigmet gjennomførte den svenske skriftkulturforskarer Anna-Malin Karlsson, finansiert av det svenske språkrådet, den svært viktige undersøkinga *En arbetsdag i skriftsamhället* (Karlsson, 2006). Undersøkinga er eit originalt bidrag til forståinga av kva arbeidstakarar bruker skrift og skriftspråket til, og har med rette blitt framheva som eit pionerarbeid. Det som gjer Karlssons studie så interessant, er kvaliteten på det metodiske arbeidet. Det er òg viktig at ho studerer skriftbruken til arbeidstakarar som sjølve rapporterer at dei ikkje skriv særleg mykje i jobben. Blant yrka som Karlsson studerer i detalj i løpet av ein arbeidsdag, er særleg lastebilsjåføren, bygningsarbeidaren, hjelpepleiaren og butikkmedarbeidaren. Takka vere desse undersøkingane kan Karlsson konstatere at skriftkulturen pregar også desse yrka på grunnleggjande måtar. Ho hjelper slik samfunnet til å forstå at skrive- og skriftkunne er ein teknologi som verkar inn på og ofte formar sjølv svært enkle arbeidsoppgåver. I boka finst det òg ei god oversikt over det Karlsson kallar «kommunikationsetnografiska» undersøkingar av svensk arbeidsliv (Karlsson, 2006: 169). I forskingsoversikta *Klarspråksarbete och yrkeslivsskrivande* (Nord, 2017) presenterer og diskuterer Andreas Nord skriftkulturell forskning i statlege institusjonar sitt arbeid med å utvikle meir tilgjengelege og forståelege tekstar for medborgarane. Den ambisiøse og omfattande digitaliseringa av dei statlege tenestene i dei nordiske landa gjer at medborgarane må ha svært høg lesekompetanse for å kunne ta bruk dei statlege tilboda, uansett om det er barnehageplass, svangerskapspermisjonar eller eldreomsorg det gjeld. Å kunne gjere slike digitalt formidla tekstar leselege på eit behovstilpassa nivå krev igjen at dei som skal skrive tekstane og leggje dei til rette i digitale format, må ha svært høg skrivekunne. Slik stadfester òg oversikta til Nord den

omfattande skrifteleggjeringa av det moderne samfunnet som Karlsson peika på i sin studie.

Digitaliseringa har også ført med seg endringar i dei skriftkulturelle mønstra til små barn. Medan det er forventa at ungar i vår kultur skal lære seg å skrive og lese på skulen, er det i ferd med å bli utvikla ein kvardagsleg skriftkultur blant barn. Det skjer ved at dei på eiga hand og på eige initiativ tar i bruk digitale plattformer for å lese og uttrykke seg i skrift. To sær gode doktoravhandlingar frå det tekstvitskapelege forskingsmiljøet ved Universitetet i Oslo dokumenterer i detalj denne digitale skriftkulturen blant barn i kvardagslivet utanfor skulen. Maja Michelsen studerer dei aller yngste barna i *Teksthendelser i barns hverdag. En tekstetnografisk og sosialesemiotisk studie av åtte barns literacy og deres meningsskaping på Internett* (Michelsen, 2016). Sjølv om avhandlinga er ein kasus-studie der etter måten få barn er studerte, klarer Michelsen å vise fram stor variasjon i korleis skrivekunna utviklar seg blant barn, og kva for skrifteleg medierte tekstkulturar dei studerte barna relaterer seg til – og til ein viss grad skriv seg inn i. I doktoravhandlinga til Gudrun Kløve Juuhl, *I det mykje skrivne. Ei undersøking av ungdoms digitale tekstar i skule og fritid som situerte, retoriske handlingar* (Kløve Juuhl, 2013), studerer forfattaren på tilsvarende måte som Michelsen skriftkulturen utanfor skulen, men då med vekt på ungdomar som skrivarar. Og dessutan studerer ho skilnadene mellom den skriftkulturen elevane blir sosialiserte til i skulen, og den skriftkulturen dei unge utviklar på eiga hand på fritida utan vaksenstyring, det vil seie i bloggar, nettsamfunnstekstar, Facebook-kommentarar og liknande. Kløve Juuhl dokumenterer den omfattande venskapsskrivinga på sosiale medium, men syner samtidig at det er fellestrekk mellom skrivinga som skulen legg vekt på, og visse former for skriftkultur som unge syslar med privat, i det Kløve Juuhl kallar «interesseorienterte fritidskulturar». Det vil seie skrifteleg kulturar der ein ytrar seg, meiner noko og deltar i ulike ordskifte.

Dermed har eg kome fram til den tredje dominerande tendensen i aktuell nordisk skrifteleg kulturforskning, det eg har kalla studiar av skrifteleg kulturell danning i utdannings-institusjonane. Forskinga innanfor dette feltet er omfattande og dynamisk, og ho er godt stimulert av forskingspengar i alle nordiske land. Denne velviljen frå forskingspolitikarane til

å støtte skriftkulturell forskning i skulen skuldast den store merksemda skrivning og lesing har fått i internasjonal skulepolitikk mellom anna i regi av OECD dei siste 30 åra, slik eg har peika på tidligare i artikkelen. Når eg no gjer eit utval, og trekkjer fram nokre få bidrag til denne forskinga, er eg svært klår over at viktige studiar ikkje kjem til å bli nemnde. Likevel, eit viktig forskingsprosjekt og forskingsmiljø som eg ikkje kan unngå å nemne, er ei forskargruppe ved Syddansk Universitet i Odense leia av Ellen Krogh. I mange år har dette miljøet undersøkt skrivekulturar og elevskrivningar i dansk skule. Også for dette miljøet er det innslag frå det etnografiske paradigmet som pregar undersøkingane, men dei metodiske framgangsmåtane og skildringane av skrivekulturar og skriveaktivitetar er utvikla og framlagde på ein sjølvstendig måte, noko som gjer dette prosjektmiljøet originalt også vurdert etter ein internasjonal målestokk. Titlane for utgjevingane viser breidda i tilnærmingane: *Skrivekulturer i folkeskolens niende klasse* (Christensen, Elf & Krogh, 2014), *Elevskrivere i gymnasiefag* (Krogh, Spanget Christensen & Jakobsen, 2015) og *Skriverutviklingen i gymnasiet* (Krogh & Jakobsen, 2016). Titlane viser at ein er opptatt av skivarane og skivinga i seg sjølv, ikkje skrifta og heller ikkje primært skriftkunne. Derfor snakkar dei om «skrivekultur/skriveutvikling» og ikkje «skriftkultur/skriftutvikling». Det er altså sjølve skivinga som aktivitet og hending sosialt og individuelt som er gjenstand for merksemda til forskarane. Når utvikling blir studert, er det utviklinga til enkeltelevar, og ikkje grupper av elevar, som blir omtalte. Slik blir det tematisert korleis skrifta som ressurs har blitt omsett til skrivning blant elevar og einskildelevar i dansk skule, og korleis det etter ei viss tid blir utvikla kulturar for skrivning, det dei altså kallar skrivekulturar.

I Noreg har den skriftkulturelt orienterte utdanningsforskinga utvikla seg i rask takt takka vere innføringa av grunnleggjande ferdigheiter på alle trinn i norsk skule. I Kunnskapsløftet blei lesing og skrivning innført som grunnleggjande for læring i fag og på tvers av fag. Det er oppretta eigne skriftkulturelle senter, slik som *Lesesenteret* (UiS), *Skrivesenteret* (NTNU) og *Senter for nynorsk i opplæringa* (HVO), for å drive forskning, utviklingsarbeid og prøveutvikling på desse områda. Sentera skal òg hjelpe norske skular, lærarar og elevar med å styrke lese- og skrivekompetansen til elevane og skriveundervisningskompetansen til lærarane.

Desse sentera arrangerer dessutan i samarbeid den store *Skriv!Les!*-konferansen, som òg trekkjer til seg nordiske forskarar. Innføringa av grunnleggjande ferdigheiter i skriving gjer at forskning på skriving som ein reiskap for læring uansett fagleg forankring har blitt utvikla på måtar som vekkjer internasjonal oppsikt (Jeffrey, Elf, Skar & Wilcox, 2019). Det har blitt etablert ei generell og vitskapleg forståing av skriving, *Skrivehjulet* (Berge, Evensen & Thygesen, 2016), som gjer det mogeleg å undersøkje, skildre, reflektere over og utvikle skriveaktivitetar i dei fleste faglege samanhengar. Dette såkalla skrivekonstruktet er unikt internasjonalt. Det er då heller ingen andre land enn Noreg som har gått så langt som til å innføre skriftkunne som grunnleggjande for læring i skulen, sjølv om New Zealands literacy-forankra læreplanar ligg tett opp til den norske løysinga. Skrivehjulet har òg blitt tatt i bruk i Nasjonale utvalsprøver i skriving og i den læringsstøttande Skriveprøva. Skrivehjulet er ein kjerne i det omfattande *Normprosjektet* (Solheim & Matre, 2014), der skriveutviklinga til 3100 8-13 år gamle elevar på 20 skular rundt om i landet har blitt undersøkt i og gjennom eit omfattande intervensjonsprosjekt. I dette prosjektet samarbeidde forskarar og lærarar med å etablere ei ny form for skriveopplæring der det å utvikle og studere utviklinga av skrivekunna til elevane i alle fag var eitt av fleire overordna mål. Intervensjonen hadde svært god effekt på skriveutviklinga til dei deltakande prosjektelevane (Berge, Skar, Matre, Solheim, Evensen & Thygesen, 2017). Materialet frå prosjektet – elevtekstar, vurderingar, observasjonar av undervisning – har lagt grunnen for ei monaleg rikare innsikt i korleis unge menneske innfor ein institusjon som skulen utviklar skriveferdigheiter og skriftkultur i møtet med klasserommet, læraren og medelevane. I prosjektet blir det studert korleis elevane utviklar ei relevant forståing av kunnskapen i dei ulike faga gjennom å skrive seg til læring, anten faget er matematikk, historie, norsk eller kunst og handverk.

Samstundes med at Noreg gjennom Kunnskapsløftet innførde skriving og lesing som grunnleggjande for læring i skulen, blei òg digitale ferdigheiter innført som grunnleggjande. Det var tidleg usikkert kva denne vektlegginga av digitalisert medierte læringsaktivitetar innebar for skriftkulturelle kompetansar som lesing og skriving. Var etableringa av digitale ferdigheiter motivert av styresmaktene sine ønske om å påverke

skuleeigarane til å satse på ei digitalisering av skulane i kommune og fylkeskommune? Eller var etableringa av digitale ferdigheiter motivert av å leggje til rette for at elevane skulle utvikle ein skriftkulturell kompetanse basert på digitale ressursar, og slik sette dei i stand til å verke i eit samfunn prega av digitaliserte skriftkulturar både i høgare utdanning og i arbeidslivet? I dag, om lag 15 år etter at ein tok til å arbeide med å utvikle digitalt forankra læringsaktivitetar i skulane, er det brukt store summer til å kjøpe inn digital teknologi. Det er likevel få teikn på at det har blitt utvikla digitaliserte læringskulturar (Blikstad-Balas, 2014, Spurkland & Blikstad-Balas, 2016). Det er ikkje dokumentert mange døme på at digitale ressursar blir tatt i bruk i skriveundervisinga. Noko av forklaringa på denne skriftkulturelle konservativismen i skulen og blant lærarar kan nok forklarast med at ei seriøs digitalisering av arbeidet med å skape skriftlege tekstar i skulen ville endre skrivemåtar og skrivetradisjonar i skulen, noko som den norske forskaren Øystein Gilje gjer merksam på i studien «Multimodal Redesign in Filmmaking Practices: An Inquiry of Young Filmmakers' Deployment of Semiotic Tools in Their Filmmaking Practice» (Gilje, 2010). Nokre av dei same utfordringane går igjen i doktoravhandlinga til Marthe Burgess *Fra novelle til film. Elevproduserte multimodale tekster på 9. trinn* (Burgess, 2016). I denne avhandlinga kjem det òg fram at lærarane i liten grad er i stand til å undervise i digital skriftkunne. Lærarane er gjerne mindre røynde med digitale skriftkulturar enn det elevane er.

Eit siste døme på skriftkulturelt-orientert utdanningsforskning som skal nemnast, er henta frå Sverige. I fleire interessante avhandlingar og prosjekt har skriftkulturar i høgare utdanning og i vitskapane blitt studert av svenske forskarar. Det gjer til dømes Mona Blåsjö i si avhandling frå 2004, *Studenters skrivande i två kunskapsbyggande miljöer* (Blåsjö, 2004). I avhandlinga viser Blåsjö at dei vitskaplege skriftkulturane langt frå er homogene, og at sosialiseringa av studentane til forskjellige vitskaplege skriftkulturar *følger heilt ulike* danningsmønster. Blåsjö studerer skriving og skrivekulturar i vitskapsfag som historie og sosialøkonomi. Historiestudentane blir utfordra frå dag éin i studiet til å skrive kritisk og reflektert om eit fagstoff dei skal utvikle innsikter i, medan sosialøkonomistudentane lærer å skrive fagleg etter ferdige malar der sjølvstendige

uttrykksmåtar blir lite verdsette. I avhandlinga til Ann-Marie Eriksson frå 2015, *Formulating knowledge. Engaging with issues of sustainable development through academic writing in engineering education* (Eriksson, 2015), er det skrivinga innanfor ingeniørfag som er studert, og då korleis fagleg skrivekunne i ingeniørfag veks fram i og gjennom rettleiingssamtalar mellom student og lærar. Studien til Ann-Marie Eriksson er ekstra interessant av di den gir lesaren innsikt i den multimodale skriftkulturen i ingeniørfaga. Alfabetisk skrift er viktig i tekstane som blir skapte òg i desse faga, men i utviklinga av tekstane er andre semiotiske ressursar vel så viktige. Studien dokumenterer at ei skriveundervisning med mål om å leggje til rette for læring i naturvitskaplege fag, må vere forankra i ei rik forståing av ulike semiotiske skriversressursar. Den viser dessutan korleis digitale skriveverktøy kan nyttast som ressurs for vitenskapleg utforskning og utvikling av ny kunnskap.

Sluttsats: utfordringar og moglegheiter i framtidig nordisk skriftkulturfor­sking

Eg er komen til vegg ende med denne oversikta over aktuell nordisk skriftkulturfor­sking. Det er no på sin plass å vende tilbake til utgangspunktet, og dei ulike paradigma i internasjonal skriftkulturfor­sking. Korleis stiller aktuell nordisk skriftkulturfor­sking seg til desse paradigma? Kva for forskingsparadigme står sterkt, og svakt – og kvifor?

Det første vi kan slå fast, er at det etnografiske og det skrive- og lesepedagogiske paradigmat står sterkt i nordisk skriftkulturfor­sking, særleg innanfor utdanningsfor­skinga. Det fører med seg at det blir utvikla og publisert ei stor mengde kvalitative kasusstudiar. Dei teiknar eit rikt bilete av skrive- og skriftdanninga i og på skular, høgskular og universitet. Samstundes saknar ein metastudiar som ville kunne gjere det mogeleg med meir generaliserbare innsikter enn dei desse enkeltstudiane gir. Eit påfallande trekk ved mange av desse etnografisk-orienterte skrive- og lesepedagogiske studiane er at dei er sterkt prega av angloamerikanske forskingstrendar. Særleg har metodane utvikla i *New Literacy Studies* generelt (Street, 1984), og den skriftetnografiske for­skinga ved Lancaster University spesielt (Barton, 1994), hatt stor innverknad på korleis denne

skriftkulturforskinga blir gjennomført. I den grad dei som studerer skriftkulturen og skriftbruken innanfor dette paradigmet, er opptatt av tekststruktur og språklege realiseringar, er tilnærminga prega av tekstvitskap og funksjonelle språketeoriar. Særleg har systemisk-funksjonell språk teori (Berge, Coppock & Maagerø, 1998) fått ein sterk posisjon i den nordiske skriftkulturforskinga (Andersson, 2013). Den blir av mange rekna som ein gyldig reiskap når eigenarten til dei skriftlege tekstane skal skildrast og forklarast. Derfor er det heller ikkje overraskande at multimodalitetsteoriar frå det same språkvitskaplege fagmiljøet dominerer i undersøkingar der andre og fleire skriftlege medieringsressursar enn berre alfabetbaserte skriftspråk er nytta. Denne typen språkforsking skil seg grunnleggjande frå dei teoriane som har etablert ein hegemonisk posisjon i nordisk språkvitskap og allmenn lingvistik i Norden. Det gjer kontakten mellom nordiske skriftkulturforskarar og nordiske grammatikarar fagleg utfordrande.

For det andre viser oversikta at det filologisk-lingvistiske og det skrifthistoriske paradigmet har vore utvikla i nordisk skriftkulturforsking lenge før forskinga på skriftkultur tok til å vekse på 2000-talet. Med unntak av mellomalderforskarane og deira interesse for skriftkulturen i norrøn tid, og for dei store og konsekvensrike skriftkulturelle endringane i seinmellomalderen, har den skrifthistoriske forskinga ofte vore knytt til einskildforskarar, som t.d. Jostein Fet, som på eige initiativ og gjerne åleine har gjennomført store prosjekt. Derimot har den filologisk-lingvistiske skriftforskinga hatt gode vilkår takka vere dei nordiske språkråda, som syslar med språkrøkt, og slik sørger for at dei nordiske skriftspråka er hensiktsmessig tilpassa det dei skal brukast til i eit moderne samfunn.

Det tredje ein kan slå fast, er at det mentalistiske paradigmet står svakt og vekker lita interesse i nordisk skriftkulturforsking. Det har ført med seg at kunnskapen om dette skriftkulturelle paradigmet er lite kjent blant nordiske forskarar. Den manglande kunnskapen kom til uttrykk her i Noreg i debatten om revideringa av Kunnskapsløftet som tok til etter at det såkalla Ludvigsen-utvalet leverte utgreiinga *Fremtidens skole – Fornyelse av fag og kompetanser* (NOU 2015: 8) til Kunnskapsdepartementet. I debatten blei det av ei rekkje humanistar med forankring særleg i tradisjonell litteraturvitskap, og av nokre kulturjournalistar, hevda at

vektlegginga av grunnleggjande ferdigheiter som skriving og lesing i skulen førte med seg ei instrumentalistisk svekking av skulens danningoppdrag (Karlsen, 2016). Debatten toppa seg med eit frontalåtak på dei berande ideane i Kunnskapsløftet i form av ein to-sider lang artikkel i Morgenbladet ført i pennen av tidlegare kunnskapsminister Gudmund Hernes (Hernes, 2016). Det som kjenneteikna og kjenneteiknar kritikken frå Hernes – og mange med han – er at vektlegginga av skriving og lesing som grunnleggjande for læring i fag fører til at arbeidet med klassiske nasjonsberande litterære tekstar må vike. Hernes argumenterer òg for at læreplanen må innehalde ein litterær kanon av tekstar som alle norske skuleelevar skal kjenne til og ha lese i løpet av dei 13 åra dei går på skulen. Som kjent la Gudmund Hernes stor vekt på slike kunnskapskanonar eller kjerneverdier i den læreplanen som han i si tid som kunnskapsminister fekk vedtatt i Stortinget (Reform 94). Hernes fann argument og fagleg støtte for synspunkta sine i den amerikanske «cultural literacy»-tenkinga utvikla av humanisten og litteraturforskarer Eric Donald Hirsch jr., særleg i boka *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know* (Hirsch, 1987). For dei som kjenner til den grunnleggjande danningstenkinga som pregar det mentalistiske paradigmet, og den kunnskapspolitikken den har stimulert til og levert argument for internasjonalt gjennom arbeid med kritiske kjernekompetansar i DeSeCo-analysane frå OECD, og dei grunnleggjande ferdigheitene i Kunnskapsløftet (Berge, 2005; 2007), blir denne kulturkonserverande kanonkritikken rekna som lite relevant og derfor lite treffande. Det er (sjølv sagt) ingen motsetnad mellom det å lære seg gode lesestrategiar og det å lese klassiske nasjonsberande skjønnlitterære verk. Det svekkjer (sjølv sagt) heller ikkje lesinga av slike tekstar dersom elevane utviklar evna til å skrive reflekterande, skildrande, utforskande og førestillande tekstar i alle fag, og ikkje berre i norskfaget. Kritikarar av arbeidet med grunnleggjande ferdigheiter i skulen som søker støtte i «cultural literacy»-tenkinga, ser òg bort frå solide evidensbaserte empiriske studiar som viser at arbeidet med lesing, men særleg skriving, er kritisk for ei rik forståing og innsikt i faga. Det vil seie det Ludvigsen-utvalet kallar «djupnelæring» (NOU, 2015) – som kan sjåast på som eit anna ord for «kompetanse». Omgrepet «djupnelæring» har Ludvigsen-utvalet mellom anna henta frå det før nemnde nordiske dialogisme-miljøet, og

særleg frå den svenske pedagogen Roger Säljö. Forskinga til Säljö er også supplert med og sterkt prega av vygotskijansk-prega lærings- og kognisjonsforsking. Denne tradisjonen er solid etablert i Norden, og er ofte dominerande i utdanninga av nordiske lærarar. Det er derfor noko av eit paradoks at denne tungt empirisk forankra og solid testa skriftkulturelle danningsteorien ikkje er kjent eller verdsett av humanistar med eit engasjement for å verne kunnskapen om og røynslar med høgkulturelle kunstnarisk framstilte verk skapte i dei nordiske skriftsamfunna.

Kanskje kunne denne motsetninga vore oppheva dersom dei sterke forskingsmiljøa i nordisk skrive- og leseforsking hadde vore tydelegare kopla til humanistisk grunnforskning og skulering? Det er ein tendens i nordiske fagmiljø til at skriftkulturell forskning blir oppfatta som eit ansvar for dei utdanningsvitenskaplege fakulteta – og berre dei. Men skal ein slik intellektuell kontakt kunne bli etablert, bør forskarar verdsette og forstå den krevjande tverrfaglegheita i skriftkulturell forskning og undervisning. Det ville òg styrke kunnskapen – og dermed nivået i det kunnskapspolitiske ordsiftet – om ein kunne ta eit systematisk og samlande grep om den skriftkulturelt forankra skrifthistoriske forskinga i Noreg og Norden ved humanistiske fakultet. Den er i for liten grad knytt til og kopla opp mot den utdanningsforankra skriftkulturforskinga – merkeleg nok sidan skulen historisk har vore den dominerande, om ikkje den einaste, pådrivaren for ei skriftleggjering av dei nordiske landa. Som vi var inne på i byrjinga av denne artikkelen, er det skriftkulturelle nivået i Norden vurdert internasjonalt som svært høgt, og som mønsterdannande for andre kulturar og samfunn. Mindre kjent og forstått internasjonalt er det at dette høge nivået skuldast ei brei folkeleg mobilisering frå og med 1600-talet – først i Sverige-Finland – som har gjort folk flest og deira organiseringsarbeid og organisasjonar både til pådrivarar og gjenstandar for den skriftkulturelle danningutviklinga. Det er dette langsiktige og systematiske arbeidet som gjer at Norden har ein solid, brei, tilgjengeleg og demokratisk skriftkultur med sterk politisk støtte både innanfor kulturpolitikken og kunnskapspolitikken. Denne historiske røynsla og dei sterke skriftkulturelle samfunna dei nordiske statane samla utgjer, legg eit solid grunnlag for ei vidare forskning på skriftkultur i Norden.

Summary

In this article important literacy research in the Nordic countries since year 2000 is presented. Specific emphasis is put on historical literacy research, literacy research oriented towards the education system, and literacy research focussing on writing and reading at the workplace and in everyday life. Nordic literacy research is classified according to four different research paradigms in international literacy research. The four paradigms are: the mentalist paradigm, the ethnographic and historical paradigm, the philological-linguistic paradigm, and the paradigm oriented towards the teaching of writing and reading.

Litteratur

- Anderson, K. (2013). Contrasting Systemic Functional Linguistic and Situated Literacies. Approaches to Multimodality in Literacy and Writing Studies. *Written Communication* 30(3), 276–299.
- Apelseth, A. (2004). *Den låge danninga. Skriftmeistring, diskursintegrering og tekstleige deltakingsformer 1760–1840*. (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Asdal, K., Berge, K. L. Gammelgaard, K. Riiser-Gundersen, T., Jordheim, H., Rem, T., & Tønnesson, J. (2008). *Tekst og historie. Å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bale, K. (2008). Innsnevret humanioras virkefelt. *Morgenbladet* 26.9.2008.
- Barton, D. (1994). *Literacy: An introduction to the ecology of written language*. Oxford: Blackwell.
- Barton, D., & Hamilton, M. (1998). *Local Literacies. Reading and Writing in One Community*. Routledge: London.
- Berge, K. L. (2005). Skrivning som grunnleggende ferdighet og som nasjonal prøve – ideologi og strategier. I S. Nome, & A. J. Aasen, *Det nye norskfaget* (s. 161–188). Bergen: Fagbokforlaget.
- Berge, K. L. (2007). Grunnleggende om grunnleggende ferdigheter. I H. Hølleland (Red.), *På vei mot Kunnskapsløftet* (s. 228–250). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Berge, K. L. (2015). Developing a New Political Text Culture in Denmark–Norway 1770–1799. I E. Krefling, A. Nøding, & M. Ringvej (Red.), *Eighteenth century periodicals as agents of change. Perspectives on Northern Enlightenment* (s. 172–184). Leiden: Brill.
- Berge, K. L. Coppock, P., & Maagerø, E. (1998). *Å skape mening med språk. En samling artikler av M. A. K. Halliday, R. Hasan, J. R. Martin*. Oslo: Cappelen Damm.

- Berge, K. L. Evensen, L. S., & Thygesen, R. (2016). The Wheel of Writing: a model of the writing domain for the teaching and assessing of writing as a key competency. *Curriculum Journal* 27(2), 172–189.
- Berge, K. L., Skar, G. B., Matre, S., Solheim, R., Evensen, L., & Thygesen, R. (2017). Introducing teachers to new semiotic tools for writing instruction and writing assessment: consequences for students' writing proficiency. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice* 24(3), 6–25.
- Bergh Nestlog, E. (2012). *Var är meningen? Elevtexter och undervisningspraktiker*. (Doktoravhandling). Linnéuniversitetet.
- Blikstad-Balas, M. (2014). *Redefining School Literacy. Prominent literacy practices across subjects in upper secondary School*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.
- Blikstad-Balas, M. (2017). *Literacy i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bloch, M. (1998). *How We Think They Think: Anthropological Studies in Cognition, Memory and Literacy*. Boulder CO: Westview Press.
- Blåsjö, M. (2004). *Studenters skrivande i två kunskapsbyggande miljöer*. (Doktoravhandling). Stockholms universitet.
- Burgess, M. (2016). *Fra novelle til film. Elevproduserte multimodale tekster på 9. trinn*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.
- Burgess, P., & Monsson, O. (Red.) (2002). *Nation, Modernity, Written Culture*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Carlquist, J. (2007). *Vadstenasystrarnas textvärld: studier i systrarnas skriftbrukskompetens, lärdom och textförståelse*. Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.
- Christensen, T. S., Elf, N. F., & Krogh, E. (2014). *Skrivekulturer i folkeskolens niende klasse*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Clancy, M. I. T. (1979). *From Memory to Written Record: England 1066–1307*. London: Wiley-Blackwell.
- Clark, R., & Ivanič, R. (1997). *The Politics of Writing*. London: Routledge.
- Coppock, P. (Red.) (2002). *The Semiotics of Writing*. Turnhout: Brepols.
- Eide, M. (Red.) (2010). *Norsk presses historie 1660–2010. En samfunnsrett blir til 1660–1880*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Englund, B., & Ledin, P. (Red.) (2003). *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, A. M. (2015). *Formulating knowledge. Engaging with issues of sustainable development through academic writing in engineering education*. (Doktoravhandling). Göteborgs universitet.
- Fet, J. (1995). *Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Fet, J. (2003). *Skrivende bønder. Skriftkultur på Nord-Vestlandet 1600–1850*. Oslo: Det Norske Samlaget.

- Fet, J. (2015). *Den gløynde litteraturen*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Flood, A. (2016, 11. mars). Finland ranked world's most literate nation. *The Guardian*. Henta frå <https://www.theguardian.com/books/2016/mar/11/finland-ranked-worlds-most-literate-nation>
- Gammelgaard, K. (2004). Pragerskolen og skriftlighedsproget – et tjeckisk perspektiv. I K.L Berge, T. Gedde-Dahl, & S. Walton (Red.), *Skriftkultur. Sakprosa 10* (s. 59–71). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gammelgaard, K., & Holmøyvik, E. (Red.) (2014). *Writing Democracy. The Norwegian Constitution 1814–2014*. New York: Berghahn.
- Gilje, Ø. (2010). Multimodal Redesign in Filmmaking Practices: An Inquiry of Young Filmmakers' Deployment of Semiotic Tools in Their Filmmaking Practice. *Written Communication* 14, 494–522.
- Goody, J. (1977). *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, J. (1986). *The logic of writing and the organization of society*. Cambridge: Cambridge UP.
- Goody, J. (1987). *The interface between the written and the oral*. Cambridge: Cambridge UP.
- Goody, J., & Watt, I. (1963). The consequences of literacy. *Comparative Studies in History and Society* 5(3), 304–345.
- Graff, H., Mackinnon, A. Sandin, B., & Winchester, I. (Red.) (2009). *Understanding Literacy in its Historical Contexts. Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Lund: Nordic Academic Press.
- Heath, S. (1983). *Ways with words: Language, life, and work in communities and classrooms*. Cambridge: Cambridge UP.
- Hernes, G. (2016). Samfunnets store speil. *Morgenbladet*, 22.1.2016.
- Hirsch jr., E. D. (1987). *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. Boston: Houghton Mifflin.
- Jeffery, J. V., Elf, N., Skar, G. B. U., & Wilcox, K. C. (2018). Writing development and educational standards in cross-national perspective. *Writing and Pedagogy* 10.3, 333–370. Sendt utgjevar, under vurdering.
- Josephsson, O. (Red.) (1998). *Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Stockholm: Carlssons.
- Karlsen, O. (2016). Literacy, vankunne og ukunne. *Dag og Tid*. 9.12.2016.
- Karlsson, A. M. (2006). *En arbetsdag i skriftsamhället*. Stockholm: Språkrådet.
- Kløve Juuhl, G. (2013). *I det mykje skrivne. Ei undersøking av ungdoms digitale tekstar i skule og fritid som situerte, retoriske handlingar*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.
- Krefting, E., Nøding, A., & Ringvej, M. (2014). *En pokkers skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet*. Bergen: Spartacus.

- Krefting, E., Nøding, A., & Ringvej, M. (2015). *Eighteenth-Century Periodicals as Agents of Change. Perspectives on Northern Enlightenment*. Leiden: Brill.
- Krogh, E., Christensen, T. S., & Jakobsen, K. S. (Red.) (2015). *Elevskrivere i gymnasiefag*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Krogh, E., & Jakobsen, K. S. (Red.) (2016). *Skriverudviklingen i gymnasiet*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Larsson, I. (2009). *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular: The Swedish Example*. Turnhout: Brepols.
- Lindhardt, J. (1989). *Tale og skrift. To kulturer*. Oslo: Cappelen.
- Linell, P. (2005). *The Written Bias of Linguistics. Its Nature, Origins and Transformations*. London: Routledge.
- Melander, B., & Olsson, B. (Red.) (2001). *Verklighetens tekster. Sjutton fallstudier*. Lund: Studentlitteratur.
- Melve, L. (2001). *Med ordet som våpen. Tale og skrift i vestleg soge*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Mertz, E., & Parmentier, R. (1985). *Semiotic Mediation*. New York: Academic Press.
- Michelsen, M. (2016). *Teksthendelser i barns hverdag. En tekstetnografisk og sosialsemiotisk studie av åtte barns literacy og deres meningsskaping på Internett*. (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.
- Miller, J. W., & McKenna, M. C. (2016). *World Literacy: How Countries Rank and Why It Matters*. London: Routledge.
- Nord, A. (2017). *Klarspråksarbeite och yrkeslivsskrivande*. Stockholm: Språkrådet.
- NOU 2015: 8 (2015). *Fremtidens skole – Fornyelse av fag og kompetanser*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Omdal, H., & Røstad, R. (2009). *Språknormering – i tide og utide?* Oslo: Novus.
- Roberts, C., & Street, B. (1998). Spoken and written language. I: F. Coulmas, *The Handbook of Sociolinguistics*. London: Blackwell.
- Rosnes, E. (2018). *The Norwegian Mission's Literacy Work in Colonial and Independent Madagascar*. London: Routledge.
- Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (Red.) (2001). *Defining and Selecting Key Competencies*. Bern: Hogrefe & Huber.
- Saari, H. (1991). *Writing curricula in sixteen countries: International study in written composition – IEA*. Jyväskylä, Finland: University of Jyväskylä.
- Scribner, S., & Cole, M. (1981). *The psychology of literacy*. Cambridge, MA: Harvard UP.
- Solheim, R., & Matre, S. (2014). Forventninger om skrivekompetanse. Perspektiver på skrivning, skriveopplæring og vurdering i «Normprosjektet». *Viden om Læsning* (15), 76–89.

- Spurkland, S., & Blikstad-Balas, M. (2016). De største utfordringene ved digitalisering av skolen. *Bedre Skole* 2/2016.
- Stock, B. (1987). *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the 11th and 12th Centuries*. Princeton: Princeton UP.
- Strauss, V. (2016, 8. mars). Most literate nation in the world? Not the U.S., new ranking says. *The Washington Post*. Henta frå https://www.washingtonpost.com/news/answer-sheet/wp/2016/03/08/most-literate-nation-in-the-world-not-the-u-s-new-ranking-says/?noredirect=on&utm_term=.2836fdcda5fo
- Street, B. (1984). *Literacy in theory and practice*. New York: Cambridge UP.
- Säljö, R. (Red.) (1985). *The Written World. Studies in Literate Thought and Action*. Berlin: Springer.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of Human Communication*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vannebo, K. I. (1984). *En nasjon av skriveføre. Om utviklinga fram mot allmenn skriveferdighet på 1800-tallet*. Oslo: Novus.